

АСНОЎНЫЯ ЭТАПЫ Ў РАЗВІЦЦЦІ ЛІРЫКІ ЯНКІ КУПАЛЫ¹⁾

М. Піотуховіч

15-га мая 1905 году ў менскай газэце „Северо-Западный Край“ зьмешчан быў першы верш Янкі Купалы—„Мужык“. Роўна 20 год прашло з тэй пары. За гэтыя 20 год пясьняр прашоў даўгі шлях свайго мастацкага развіцця і не пахучымі кветкамі, а, хутчэй, калючымі цёрнямі быў усеяны гэты шлях: ён быў поўны барацьбы за самавызначэньне і за лепшую долю роднага народу.

У рамках кароткага нарысу не прадстаўляецца мажлівым поўнасьцю абхапіць усю многагранную творчасць беларускага паэты. Мы намецім толькі галоўныя вехі, зазначым асноўныя этапы, якія прашоў у сваім развіцці пясьняр.

Першы этап—гэта зборнік „Жалейка“, які зьявіўся ў 1908 годзе. У дадзеным зборніку мы ўжо знаходзім эмбрыён галоўных мотываў творчасці Янкі Купалы. Тут ужо досыць выразна вызначаецца мастацкая постаць песьняра. Для навуковага дасьледчыка поэзіі Купалы „Жалейка“, калі шукаць анолёгіі, мае такое-ж вялікае значэньне, як, напрыклад, ліцэйскія вершы Пушкіна.

У „Жалейцы“ пераважаюць аб'ектыўныя мотывы лірыкі. Янка Купала выступае тут, галоўным чынам, як назіральнік наўкольнага жыцця. Гэрой зборніка—беларускі селянін. Асабліва падрабязна распрацована тут тэма сялянскай беднасьці. Паэта ўсебакова абхапляе соцыяльныя зьлідні беларускага селяніна. Вось напрыклад, якія сумныя песьні мужыка падслухаў наш паэта:

Няма хлеба, няма солі,
Чужому рабі;
Няма шчасьця, няма долі,
Вот тут і жыві;
Вот зіма—мароз вялікі,—
Дровы ў Менск цягні;
Дзеткі зьмерзьлі; энкі, крыкі,—
Вот тут і жыві.

¹⁾ З некаторымі довадамі аўтара рэдакцыя не згаджаецца. Рэдакцыя.

На гэтай тэме сялянскай беднасьці поэта спыняецца некалькі раз. Відаць яго гуманнае сэрца асабліва хваравіта адчувала гэтую адвечную крыўду народнага жыцця.

Пясьняр ня толькі констатуе факты беднасьці, ён ставіць і дыягноз; паказвае прычыны ненормальнага соцыяльнага становішча беларускага селяніна. У дадзеных адносінах часам Янка Купала выяўляе востры аналіз ня столькі поэты, колькі політэкономістага. Ён, напрыклад, маляўніча рысуе нам, як выбіваюць з селяніна дадатковую вартасьць:

Пан за тваю працу
 Нібы то й заплаце—
 Знай плату з Палацу;
 Зьбярэш з ёй багацьця—
 За гадзін семнаццаць
 Трудоў ў дзень нязьменьне
 Выйдзе грошай дваццаць
 Або й таго меней.

Эксплёатацыя, такім чынам,—галоўная прычына сялянскай беднасьці Адзін за другім перад намі разгарнаюцца малюнкi соцыяльнага ўціску. Вось, напрыклад, верш „Гоніш мяне, панічок“; гэта эмбрыён будучай драмы „Раскіданае гняздо“: тут poeta малюе нам, як пан выганяе селяніна з яго сялібы. Верш „Град“ рысуе нам, як пан імкнецца скарыстаць нават няшчасьце селяніна. Ня толькі вобразы эксплёататараў-абшарнікаў зарысоўваюцца тут; перад намi выступаюць іншыя вобразы прыгнятальнікаў вёскі ў старыя часы; пан з гандляроў, ліхвар, эксплёататар з інтэлігэнцыі, ксёндз, аконам, шляхціц, — усе гэтыя здані мінулага праходзяць прад намi.

Ува ўмовах эксплёатацыі праца не дае здавальнення; яна—цяжкая пакута. І вось пясьняр малюе нам жніво. Мы бачым гэтых жней з пагнутымі худымі каркамі. Мы чуем іх смутныя песьні:

Асобна кожную загонам
 Нас надзяліў пан дабрадзей.
 А над усімі злы аконам
 Стаіць, ганяець жаць баржджэй.

Нават думка аб дажынках ня радуе гэтых пакутніц:

Пан справіць гучныя дажынкi,
 За пот, кроў, сьлёзы водкі дасьць,
 Мы будзем піць, як гора п'ем,
 Паноў хваліць
 І дружна ім

Скрозь сьлёзы песню прапьем.

Па мотывах, якія пануюць у „Жалейцы“, Янка Купала прыбліжаецца да народнікаў: галоўным аб'ектам яго творчасьці зьяўляецца вёска, народ. Але паміж ім і народнікамі ранейшага часу ёсьць значная розьніца.

Як вядома, для народнікаў характэрнай зьяўляецца іх вера ў інтэлігенцыю. На падставе тэорыі крытычна мыслячай асобы Лаўрова яны лічылі, што інтэлігенцыя—гэта галоўны фактар культуры і прогрэсу, гэта—соль зямлі. Беларускі пясняр не падзяляе гэтай ілюзіі. У яго вершы „Песенька для некаторых маладых людзей“ выразна выяўляюцца крытычныя адносіны да інтэлігенцыі; тут выступаюць паасобныя вобразы інтэлігентаў высокай кваліфікацыі—доктар, інжынер, адвакат, судзьдзя. Для ўсіх іх характэрна тое, што яны, па думцы паэты, рана губляюць свой юнацкі парыў у высь ідэалу і хутка зацягваюцца жыццёвым брудам, павялічваючы сабой толькі кадры дармаедаў, якія эксплёатууюць працоўны люд. Поэта гаворыць:

Людзей маладых у нас дужа вучоных
Цяпер надта шмат разьвялося,
Праўд нейкіх шукаюць на сьвеце нясьнёных,
Над бедным з іх кожны галосе,
Да працы да роўнай, да волі шырокай
Ахвочы крычаці, ўзываці.

Але гэты юнацкі ідэалізм, рысуе паэта, адцьвітае, не пасьпеўшы расквеціцца: доктар бярэ з беднякаў рублі і поўрублёвікі, інжынер—будуе турмы і вастрогі, судзьдзя—асуджае на катаргу галодных людзей і г. д.

Гэтак у „Жалейцы“ Янка Купала выступае, як народнік, але народнік sui generis, сваяасаблівы, пазбаўлены некаторых ілюзіяў народніцтва.

Можа неорыгінальны асабліва думкі, якія выказвае Янка Купала ў „Жалейцы“, але затое зборнік падкупляе нас сваёй шчырасьцю і беспасрэднасьцю; тут ня чуецца ніводнага фальшывага гуку, усе словы йдуць ад сэрца паэты; тут ён раскрывае ўласныя раны сваёй душы, раны і болькі свайго народу. У зборніку заўважаецца поўная адсутнасьць рыторыкі, фальшывай позы; гукі паэты чаруюць нас і вабяць сваёй праста-той і эмоцыянальнасьцю.

Другі этап у мастацкім разьвіцці Янкi Купалы ўяўляе сабой зборнік „Гусляр“. Гэта—пераважна філёзофскі зборнік. Поэта тут часам адыходзіць ад дзейнасьці і ўваходзіць у глыб сваіх унутраных перажываньняў. Праўда, і ў „Жалейцы“ мы спатыкаем выраз асабістых настрояў паэты, але там выказваюцца пераважна эмоцыянальныя адносіны да рачаіснасьці, пануе часам беспрадметны сум, мэлянхолія; тут, у „Гусляры“, пераважна выказваюцца інтэлектуальныя, разумовыя адносіны песьняра да рачаіснасьці. Поэта сам заўважае свой нахіл да рэфлексіі, цяжкага задумленьня; ён гаворыць, напрыклад:

Мае думкі, быццам кумкі,
Назаляцца любяць мне,
То стыдліва, то пужліва,
Тая—ў яве, тая—ў сьне.

Тая плача, тая скача,
Тая песенькі пяе;
Як зязюлькі, аздабулькі,—
Думкі родныя мае.

У „Гусьляры“ выяўляецца спроба абхапіць увесь космос; на крыльях сваёй думкі поэта хоча падняцца высока ў блакітныя абшары і прасякнуць у жыццё нябесных сфэр. Часткаю пясняр знаёміць нас з вынікамі гэтай напружанай працы свайго розуму; у зборніку „Гусьляр“ перад намі выяўляецца досыць акрэсленая сыстэма агульна-філэзофскага сьветагляду поэты. Гэты сьветагляд ахварбован у пэсымістычны колер. Яго падставай служаць ідэі агностыцызму, хаосу і кругавароту рэчаў. Поэта кажа:

Нязнанай сілай праве сьветам
Пачатак, бытнасьць і канец.

Пад гэтымі радкамі мог-бы, думаецца нам, падпісацца і галоўны прадстаўнік агностыцызму—Спэнсэр. Па думцы ангельскага філэзофа, гэтак сама сутнасьць рэчаў застаецца для чалавека сілай нязнанай. Гэта нязнаная сіла выяўляецца ў двух галоўных процэсах інтэграцыі і дыфэрэнцыяцыі матэрыі; на падставе гэтых процэсаў адбываецца ператварэньне хаосу ў космос і распадзеньне космосу ў хаос—два адвечных рытмы, якія абхапляюць сабою дынаміку быцьця,—„пачатак, бытнасьць і канец“.

Ідэя хаосу, як асновы сьветабудовы, асабліва выразна выяўлена ў Купалы ў вершы „Зьнямога“, дзе poeta зазначае:

Безнадзейна, бястрывожна,
Ціха, зважна, асьцярожна,
Хаос гнёзды ўе свае,
Вара зельле калатуху,
Пое, зводзе князя-духа,
Перадыху не дае.

Гэткім чынам, фэномэнальны сьвет распадаецца для Купалы на дзьве часткі: адну складаюць сабой сілы ірацыянальныя, другую—сілы рацыянальныя; але аснова быцьця—гэта цёмны хаос, сьветлыя сілы розуму знаходзяцца самі на повадзе ў хаосу.

Імкнучыся абхапіць сваёй думкай ня толькі сьвет прыроды, але і сьвет гістарычнай дзейснасьці, Янка Купала прыходзіць да ідэі кругавароту рэчаў, якая выражана ў вершы пад той-жа назвай Поэта зазначае:

Марнеюць сільныя народы;
Бяруць слабейшыя гару,—
Чынавісьць, бітвы, непагоды,
Туманяць радасьці зару.

І ў гісторыі, такім чынам, адбываецца разгул цёмных сіл, няма паступовасьці, адбываецца адвечны кругаварот у сабе замкнёных кол.

Ідэя ня новая ў філэзофіі гісторыі: яна, як вядома, была развіта яшчэ Джонбатысто Віко, у нашы часы—адноўлена Шпэнглерам і іншымі.

Для нас „Гусьляр“ мае паважнае значэньне, як спроба Янкі Купалы разабрацца ў агульных пытаннях філэзофскага характару—спроба развязаць пытаньне аб сэнсе ўсяго існуючага, гэтую адвечную праблему; гаворачы словамі Гэйне:

Головы в иероглифных кидарах,
В черных беретах, чалмах,
В пудре—и головы всякого рода
Бились над этим вопросом в слезах.

Асобны нахіл да філэзофскай рэфлексіі адбіваецца і на аб'ектыўных мотывах зборніка „Гусьляр“. Праўда, і тут яшчэ адчуваецца часткаю манера „Жалейкі“—выхляпляць і зарысоўваць паасобныя абразкі жыцьця; і ў „Гусьляры“ мы знаходзім соцыяльныя малюнкi рэалістычнага характару: апяваецца гаротная доля безьзямельных, сірочая доля і інш. Але побач з гэтай рэалістычнай манерай выяўляецца і другая манера—імкненьне даць філэзофскае абагульненьне фактаў жыцьця; адсюль вынікае надзвычайна пашыраны ў Янкі Купалы прыём схэматызацыі, жыцьцё як-бы вылушчваецца з рамак побыту і разглядаецца быццам пэўная абстракцыя, адцягнутая катэгорыя. Такі прыём мы спатыкаем ў вершах „Э песень жыцьця“, „Над калыскай“ і інш., дзе разглядаецца жыцьцё чалавека наогул. Абразкі гэтага жыцьця агорнуты змрочным флёрам пэсымізму; густую цемру пэсымізму толькі зрэдка праразаюць тут сьветлыя праменьні веры поэты ў сябе і свой народ.

Іншы характар носіць трэці этап у мастацкім развіцці Янкі Купалы—зборнік „Шляхам жыцьця“ (1913 г.). Праўда, і тут часам мігацьць мрачныя цені былых настройў, але перавес канчальны ўсё-ж такі на старане сьвятла. У „Гусьляры“ poeta перажыў стадыю бязгрунтоўнага гамлетызму; там імкненьне развязаць агульныя праблемы жыцьця параджала сабой ціхую развагу і цяжкое задумленьне. У „Шляхам жыцьця“ Янка Купала выступае ў новай постаці барацьбіта і змаганьніка. Ён у значнай ступені адкідае ўжо бяссплодную рэфлексію і акрыляецца магутнай верай у зьдзейсьненьне сваіх ідэалаў. Гэтыя ідэалы, папершае, зводзяцца к ідэалам нацыянальнага і соцыяльнага вызваленьня айчыны.

Нацыянальныя мотывы эпізодычна трапляюцца і ў двух папярэдніх зборніках, але там заўважаюцца больш эмоцыянальныя адносіны песьняра да Беларусі; у „Шляхам жыцьця“ выступае ўжо выразна акрэсьленая ідэолёгія адраджэнца. Пытаньне аб беларускай мове, істотнае для справы адраджэньня, нацыянальны ўціск чужынцаў, гандаль душой беларуса—усё гэта знашло сваё выяўленьне ў дадзеным зборніку. Акрылены ўжо бадзёрым оптымізмам, poeta сваім тварам павернуты ня толькі да прошласьці, ня толькі романтику мінулага выяўляе ён у сваёй творчасьці—другой постацьцю сваёй істоты ён павернуты да будучыны. Няхай

сучаснае было тады сумным, няхай Беларусь была тады прыгнечанай рабыняй з цярновым вянком на галаве, цемру гэтай сучаснасці для поэты праразала сьветлыя зоры будучыны; поэта верыў, што гэта будучына скіне з Беларусі цярновы вянец і ўскладзе на яе вянок з пахучых кветак шчасця і радасці. Пад уплывам такіх настрояў, поэта свой надзвычайна настраёвы верш „Ворагам беларушчыны“ канчае сьветлым акордам:

К свабодзе, роўнасці і знанню
Мы працярабім сабе сьлед,
І будзе ўнукаў панаваньне
Там, дзе сягонья плача дзед.

У жудаснай цемры царскай рэакцыі поэта ўжо падглядзеў ранішнія зарніцы, хуткі расьсьвет рэвалюцыі, і ён піша свой чароўны верш „Ужо днее“. Гэтак ад пэсымізму ў „Шляхам жыцьця“ Купала пераходзіць да больш бадзёрага настрою, на змрочным фоне гамлетызму ўжо выяўляюцца іншыя сьветлыя блікі.

Паглыбляюцца ў дадзеным зборніку і соцыяльныя мотывы. У першых двух зборніках абмалёўваецца, галоўным чынам, сялянства, панства зачэпляецца толькі эпізодычна; у „Шляхам жыцьця“ абрысоўваецца ня толькі гаротны селянін, але процілеглы—стан „ликующих, праздно болтающих, обагряющих руки в крови“. Панства акрэсьлена выступае тут, як паразітарны стан...

Над цёмнай вёскай, дзе мігацяць лучыны, высіцца багаты панскі палац.

Дымна замгелі, як блудныя вогні,
У вёсцы далёкай лучыны...
еседа, ярка ў палацы сягонья,
Хвіляй-мінутаі—гадзіна.

Шыбы зардзелі блісканьнем няўхватным;
Кружацца пары, мігаюць;
Душы, да славы ўсебратняй ня здатны,
Вокліку суму ня знаюць.

Гэтак панства весяліцца, але бязьлітасная рука гісторыі ўжо піша свой суровы прыгавор над адыходзячай у нябыт соцыяльнай клясай... Вокны палацу асьвятляюцца заравам пажару, паднімаецца сялянства, змагаючыся за лепшую долю і імкнучыся адасьціць за свае адвечныя мукі і крыўды...

Гэй-жа, ў тахт ногі!.. Пара за парай!
Стоі!!! Блеск чырвоны шыбае з вакон.
Ах! Гэта вёска сьвеціць пажарам...

Апроч ідэавай лірыкі, у „Шляхам жыцьця“ мы знаходзім лепшыя прыродапісальныя вершы Янкі Купалы. Пераважна пясняр рысуе нам

мяккія ідылічныя малюнкi прыроды, рэдка яго муза спыняецца на грозных і магутных зьявах, у прыродзе поэта як-бы шукае супакою і забыцця ад суровай жыццёвай прозы. Адсюль вынікае імпрэсіянісцкі характар малюнкаў прыроды песьняра. Трэцяя адзнака гэтых малюнкаў—шырокае і поўнагучнае ўспрыняццё зьяў прыроды: Янка Купала дае нам ня толькі плястычныя вобразы, ён зарысоўвае рознастайныя шумы і гукі прыроды; плястыка вобразаў у яго цесна злучаецца з музыкальнасцю.

Другая крыніца лірыкі ў Янкі Купалы—гэта каханьне. Малюнкi каханья ў поэты цесна звязаны з яго прыродаапісальнай лірыкай. Пясьняр пераважна рысуе нам пшчотныя ідыліі гэтага пачуцця на лонні прыроды; муза яго ня ведае бурнага палу і хваравітай эротыкі,—малюецца здоравае пачуццё ў здаровай абстаноўцы. Самыя рызыкаўныя сытуацыі поэта ўмее прыкрываць трапнымі вобразамі, якія большаю часткаю запачываюцца з народнай творчасці; адсюль вынікае асаблівая саромлівасць і цаламудранасць музы песьняра...

„Жалейка“, „Гусляр“ і „Шляхам жыцця“ ўяўляюць сабой тры пачасных этапы ў мастацкім развіцці Янкі Купалы. У змене гэтых этапаў заўважаецца некаторая законамернасць. У „Жалейцы“—Купала пераважна назіральнік дзейнасці; ён малюе сялянскае гора ў розных яго аспектах, уціск і заняпад роднай краіны параджаюць у поэты стан моральнай дэпрэсіі. У „Гусляры“ Янка Купала крыху адходзіць ад дзейнасці і процістаўляе ёй сваё „я“; ён імкнецца асмысліць жыццё, пачуваецца сабе пэўныя ідэалы. У „Шляхам жыцця“ пясняр малюе нам дзейнасць, але ўжо асіяную святлом ідэалу. Можна ўгледзець, такім чынам, некаторую дыалектычнасць у агульным працэсе мастацкага развіцця Янкі Купалы: „Жалейка“ дае нам тэзіс дзейнасці, „Гусляр“—уяўляе сабой да некаторага ступню антытэзіс—процістаўленьне гэтай дзейнасці ўласнага „я“; „Шляхам жыцця“—сынтэз, гармонічнае злучэнне элементаў аб'ектыўных і суб'ектыўных. Гэтым глумачыцца розніца ў эмоцыянальнай ахварбоўцы пачасных зборнікаў: у „Жалейцы“ Янка Купала толькі сумуе над дзейнасцю царскай рэакцыі, у „Гусляры“ ён адыходзіць ад гэтай дзейнасці ў глыб філэзофскай рэфлексіі, у „Шляхам жыцця“ ён заве ператварыць дзейнасць у імя ідэалу і па ўзоры ідэалу. Гэткім чынам, разгледжаныя зборнікі вычэрпваюць усе вядомыя нам віды лірыкі: У першым зборніку прадстаўлена лірыка беспасрэдняга пачуцця, у другім зборніку—дадзена лірыка задумення, у „Шляхам жыцця“—пануе лірыка захаплення і адушаўлення.

Усяго чатыры гады аддзяляюць „Жалейку“ ад „Шляхам—жыцця“, але гэтыя гады прайшлі для поэта не дарэмна; творчасць яго значна пашырылася ў параўнанні з першым зборнікам; яна ўвабрала ў сябе шмат тэм філэзофскіх, грамадзянскіх і іншых; змянілася значна эмоцыянальная ахварбоўка: на зьмену суму і мэлянхоліі прышоў патос барацьбы і

змаганья. Значна пашырылася творчасць поэты і збоку формальна-эстэтычнага; у „Жалейцы“ канкрэтнае мысьленне аўтара параджае адпаведныя канкрэтныя вобразы, мы знаходзім тут сакавітыя эпітэты і параўнанні: у Купалы месяц сьвеціць, як лысіна ў пана, альбо, як дзюрка ў сярмязе; печ раўняецца ў яго з вураднікам, які з-пад ілба глядзіць на ўсю хату. У „Гусляры“ нахл аўтара да філэзофскіх абагульненняў параджае прыёмы алегорыі і сымболікі: сонца і зоры бяруцца, як сымбаль высокага ідэалу, зіма,—як сымбаль цяжкай рэакцыі, вясна ўвасабляе сабой рэвалюцыйны ўздых і інш. У „Шляхам жыцьця“ на падставе захаплення поэты высокімі ідэаламі лепшай будучыны вынікае вялікая мэтафорычнасьць стылю; ночка сьпявае ў Купалы смелы гімн каханья, сіні бор ён прымушае смяяцца і плакаць да самага сьвітанья, у другім месцы гэты дзед-бор патрасае ў поэты сваёй зялёнай каронай і ў няўгадных словах піша свае законы; смелыя мэтафоры разрастаюцца ў поэты ў трапныя ўвасабленьні і зграбныя пераварочанні. Поэта, напрыклад, так выражае свае пшчотныя пачуцьці:

З зорак усходніх, заходніх, з бліскачай
маланкі выткаў-бы шаты,
З сонца і кветак-пралесак карону
вяночак зьвіу-бы Табе я.
З пальмаў, з цыпрысаў сьвятліцу ў цвітучай
цяністай строіў-бы кнеі;
Волбачак зьняў-бы на трон з небасклону,
з-пад сонца пышны, багаты.

Разам з тэматычным і формальным пашырэннем поэзіі Янкі Купалы пашыраецца й паглыбляецца і творчая самасьвядомасьць песьняра. У „Жалейцы“ ён выказвае скромны погляд на сябе, раўняючы сябе з верабейкам, які скромна чырыкае, з-пад Гайны; у „Гусляры“ ён ужо раўняе сябе з сокалам і ветрам, асазнае аб'ектыўнае і суб'ектыўнае значэньне поэзіі: песьня—гэта сіла, якая руйнуе ўсе перашкоды і пракладае зорны шлях да сонечнага сьвятла ідэалу; песьня духоўна прыпаднімае самога поэту з стану моральнай дэпрэсіі („Сон“). Гэтай праблеме творчай самасьвядомасьці поэты асабліва шмат твораў пасьвечана ў зборніку „Шляхам жыцьця“. „Курган“, „На куцьцю“, „Забытая скрыпка“, „Абразок“, „На папасае“—усе гэтыя творы высьвятляюць пытаньне аб мэтах і задачах поэзіі. У „Кургане“ падкрэсьліваецца соцыяльная місія поэты; поэзія павінна выкрываць соцыяльныя крыўды: гусляр адважна кідае ў твар князю шчырую праўду, гаворыць, што ўсё яго багацьце пабудована на крыві і пакутах людзей:

„Глянй у лёхі свае, ў падзямельлі глянй, князь,
„Што настроіў пад хорамам гэтым:
„Брацьця корчацца там, табой кінуты ў гразь,
„Чэрві точаць жывых іх, разьдзетых.

„Ты ўсё золатам хочаш прыцьміць, загаціць...
 „Ці-ж прыгледзеўся, хорамны княжа.
 „Кроў на золаце гэтым людская блішчыць,
 „Кроў, якой і твая моц ня зможа.
 „Ты брыльянтамі ўсыпаў атласы і шоўк—
 „Гэта цёртая сталь ад кайданаў,
 „Гэта вісельні петляў разьвіты шнурок,
 „Гэта, княжа, твае саматканы“.

Гіне гусляр, але жыве яго песня, навакол яго імя плятуцца пекныя легэнды і паданьні:

Кажуць людзі: у год раз ночкай з гуслямі дзед
 З кургана, як сьнег, белы выходзе.
 Гуслі строе свае, струны звонка зьвіняць.
 Жменяй водзе па іх абамлелай,
 І ўсё нешта пяе, што жывым не паняць,
 І на месяц глядзіць, як сам, белы.

Твор „На куцьцю“ праводзіць думку аб нацыянальнай місіі поэты. Песняры—гэта вешчыя ганцы: сваім словам—сьветлым, як сонца, моцным, як лук стралы, і гучным, як гуслі,—яны павінны адбудзіць заняпаўшую старонку. Нарэшце абразок „На папасе“ разьвязвае глыбокую праблему аб адносінах высокаадаронага чалавека да масы звычайных людзей. Праблема ня раз ставілася ў сусветнай літаратуры. Ужо Сэрвантэс у сваім творы „Дон-Кіхот“ зачэплівае гэта пытаньне, процістаўляючы вобразы Санчо Пансо і Дон-Кіхота; Шэкспір асабліва заострывае праблему: ён вырывае непраходнае бяздоньне паміж сьветлым духам Арыэлем і Калібанам, увасабленьнем натоўпу; романтыкі XIX стагодзьдзя йдуць па шлядох Шэкспіра: з іх пункту погляду поэта—гэта няшчасная ахвяра, якая асуджана на пакуты адвечнага неразуменьня і варожых адносін збоку масы. Янка Купала, як выхадзец з гушчы працоўнага люду,—далёкі ад арыстократычнай трактоўкі дадзенага пытаньня; ён паказвае нам сьціслыя ўзаемаадносіны масы і поэты; падарожнікі, праўда, спачатку не разумеюць незнаёмага, у іх вачох ён нейкі дзівак, але poeta сьпявае ім песню пра гаротнае жыцьцё на сьвеце Лявона, і падарожнікі няпрыкметна падаюць пад уплыў гэтай песні.

Зборнік „Шляхам жыцьця“ не замыкае сабой кола мастацкага разьвіцьця поэты; у 1922 годзе зьяўляецца чацьверты зборнік яго—„Спадчына“.

Паймі, пачуй! Сон наш і свой стрывожы,—
 Закон і суд свой праведны пашлі!
 Вярні нам Бацькаўшчыну нашу, божа,
 Калі ты цар і неба, і зямлі!

Тут часткаю пашыраюцца і паглыбляюцца матывы папярэдніх зборнікаў, але адначасна прыносяцца і некаторыя новыя элемэнты. Па-

першае, надзвычайнай моцы дасягае тут нацыянальны патос поэты, узвышаючыся да мотываў богазмаганьня. У вершы „Цару неба і зямлі“ пясняр імкнецца развязаць антыномію, як пагадзіць пакуты Беларусі з існаваннем бога. Гэта супярэчнасць паміж існаваннем зла ў свеце і існаваннем нейкай вышэйшай сілы мучыла шмат якіх поэтаў і пісьменьнікаў. Байрон, Лермантаў, Дастаеўскі, Славацкі і інш. зьяўляюцца папярэднікамі беларускага песьняра ў дадзеных адносінах, але арыгінальнасць Янкі Купалы заключаецца ў тым, што ён агульналюдскую праблему разглядае ня ў роўніцы метафізічнай і моральнай, а ў роўніцы нацыянальнай. Немажлівасць пагадзіць пакуты роднага народу і існаванне бога прыводзіць песьняра на здаровы шлях рэлігійнага скэптыцызму, і ён канчае свой верш магутным закідам па адрасу бога.

У гэтым зборніку выяўляюцца рознастайныя сацыяльныя тэмы; тут мы знаходзім водгукі на падзеі імперыялістычнай бойні (песні вайны), перапяваюцца мотывы беднасці і заняпаду вёскі ў старыя часы.

Значна ўзбагачаецца лірыка асабовая; у ёй мы знаходзім новыя адценні ў светапоглядзе поэты і яго адчуваннях; агностыцызм гусляра змяняецца тут бадзёрым рацыяналізмам; над уплывам магутнай веры ў моц чалавечага розуму і навукі поэта стварае свой чароўны сонэт „Чаму?“.

Няма для духу вольнага граніцы, меры,
Гдзе-б ён сягнуць ня сьмеў, гдзе-б ён ня ўзлунаў...

Яму да тайнаў душ і сэрц адкрыты дзверы,
Ўсё тое спазнае, што бег сталеццаў не спазнаў;
Як фэнікс з попелаў, узносіцца з канаў,
На дно якіх яго сьпіхаюць цемраў зьверы.

Магучы, векавечны, створан з сонц мільёнаў,—
Гром, пяруны ў руках трымаць, спыняць ня слаб,
Хоць-бы ў вагні кіпеў, ў віхрох марозаў зяб...

Эмоцыянальная лірыка поэты дасягае свайго кульмінацыйнага пункту ў пекным цыклі „Яна і я“; тут жанчына рысуецца ў ролі памоцніцы і супрацоўніцы чалавека на яго жыццёвым шляху; удзел жанчыны ў працы ўносяць сабой светлыя праменьні ў гаспадарчую дзейнасць земляроба, прысутнасць жанчыны асьвятляе і момант яго адпачыну, з ёй ён дзеліць свае супольныя радасці і гора. Тут штодзённыя праявы сялянскага жыцця, абагрэтыя прысутнасцю „яе“, узведзены поэтай у дыямант стварэння.

Апошні этап у мастацкім развіцці беларускага песьняра ўяўляе сабой яго зборнік „Безназоўнае“. Тут мы ўжо знаходзім выразную спробу падыйсці бліжэй да сучаснай савецкай дзейнасці, тут ужо выразна выступаюць мотывы пролетарскай поэзіі, Янка Купала выяўляецца ў новай постаці песьняра Кастрычнікавай рэвалюцыі. Мастацкі пэндзаль яго

з захапленьем рысуе шырокі размах пролетарскай рэвалюцыі, якая ўскалыхнула ўсё сабой: „на‘т беларускія межы ўсталі з залежы“.

Рэвалюцыя прынесла сабой сапраўдную свабоду:

Ня сьвісьціць ужо нагайка,
Ня гудзіць бізун.
Селі макам усе тыя,
Што нас, вольны люд,
Не шкадуючы памыяў
Аблівалі тут.
Барын веку дажывае,
Выгнаны Масквой,
Пан Варшаву прапівае,
Гонар панскі свой.
А мы самі, сабе самі
Ўжо гаспадары,
Млатамі і сярпамі
Звонім да зары.

Здабыткі рэвалюцыі тым балеі яскравы, што там, на Захадзе па-
нае здзек і ўціск:

Яшчэ дзесь здрадча ласка панская
На беларускім едзе карку
І круціць з подласьцю паганскаю
На свой лад нашу гаспадарку.

Ацэньваючы агульныя вынікі Кастрычнікавай рэвалюцыі, Янка Купала ўзвышаецца да гістарычнага погляду, добра разумеючы, што гэта рэвалюцыя ўяўляе сабой новы этап у сусьветнай гісторыі:

Пакінем спадчыну мы для патомкаў,
Інакшую ад тэй,
Што ўзялі мы ад продкаў на абломках
Гісторыі сваей.

З інакшай думкай пойдзе ў сьвет і людзі
Патомак гэны наш:
Згібацца ўжо ня будзе і ня будзе
Піць з недапітых чаш.

Дасталі сьцежкі, ад якіх прапасьці
Маглі мы ў бяспуцьці,
А кінем бітыя шляхі да шчасьця,
Абы умець ісьці.

Часам паэта адгукаецца ў сваіх вершах на злобы дня. Нарада ў Гэнуі, выйсьце 1000-га нумару „Савецкай Беларусі“, юбілей беларускага песьняра Цішкі Гартнага, сьмерць Сьцяпана Булата,—усё гэта знаходзіць сабе водгук у лірыцы „Безназоўнае“. лепшым зьяўляецца верш на сьмерць

Сьцяпана Булата, поэта праваджае ў магілу комуністычнага дзеяча сло-
вам і шчырага смутку і спагаданьня:

Задрамаў ты з доляй, з хвалай,
Жвір халодны прыгаруніў...
Ой, скасіла, ня спытала!
— Сьні, таварыш, аб Комуне.
Ты хапаў за косы сонца,
Думаў думку аб пяруне,
Што дух збудзе ўсёй старонцы...
— Сьні, таварыш, аб Комуне.

„Безназоўнае“ пакуль што замыкае сабой даўгі шлях мастацкага разьвіцьця поэты. Першы і апошні зборнікі да некаторага ступня ўяўляюць сабой два процілеглыя полюсы творчасьці песьняра: на адным полюсе сум і мэлянхолія, на другім—радаснае прыняцьце сучаснасьці і бадзёрая вера ў яшчэ лепшую будучыну. Змаганьне сьвятла і ценяў, якое запаўняе сабой прастор паміж гэтымі абодвума полюсамі, кончылася, такім чынам, перамогай сьветлага пачатку...

І цені, і сьвятло ў творчасьці Янкі Купалы маюць свае пэўныя сацыяльныя і гісторыка-культурныя падставы. У лірыцы Купалы многа месца адводзіцца выразу індывідуалістычных настрояў, і гэты індывідуалізм поэты, думаецца нам, мае свае карэньні ў ўмовах класявага пахаджэньня поэты. Сын дробнага працоўнага арандатара, Купала цесна звязан з сялянскай гаспадаркай, усё яго маленства і юнацтва прашло ў цяжкай працы земляроба. „Сяляне працуюць кожны на сваім палетку“, кажа М. М. Пакроўскі, „параўнальна рэдка дапамагаюць адзін другому, а калі прадаюць вырабы сваёй зямлі, тады ўжо зьяўляюцца супернікамі адзін другому. З гэтай прычыны ў селяніна не магла разьвіцца солідарнасьць“.

Апроч сацыяльна-эканамічнага фактару, разьвіцьцё індывідуалістычных настрояў у Купалы выклікалася і політычна-гістарычнымі акалічнасьцямі царскай рэакцыі, у багне якой прышлося выступаць поэце на літаратурную ніву. Назіраецца агульны сацыяльны закон, што калі дзейнасьць не адпавядае ідэалам мастака, то ён адходзіць ад яе ў глыб сваіх уласных індывідуальных перажываньняў. Дзейства гэтага закону асабліва выяўляецца на сучасных Янку Купале расійскіх поэтах і пісьменьніках. Так, Андрэй Белы заблытваецца ў непраходнай тхлані містыкі, Бальмонт сам сабой „забавляецца і разважаецца“, Фёдар Салагуб будзе сваю тэорыю „Творимой легенды“, Арцыбашаў і Анатолі Каменскі смакуюць палавую праблему, нават Валеры Брусаў і той аддаў належны падатак часу. У параўнаньні з музай гэтых прадстаўнікоў расійскага Парнасу, муза нашага беларускага песьняра аказваецца здаровай; Янка Купала ніколі не даходзіць да крайнасьцяў індывідуалізму, у яго мы хутчэй спатыкаем сынтэз індывідуалізму і грамадзкасьці. Пад уплывам жыватворчых павеваў Кастрыч-

нікавай рэвалюцыі поэта рашуча парывае са старой спадчынай і становіцца на бадзёры шлях пролетарскай творчасці.

Ставячы на падставе агляду пройдзеных песьняром этапаў прогност адносна будучай лініі яго творчасці, можна спадзявацца, што гэта лінія будзе накіравана ў бок яшчэ больш сьціслага і глыбокага падыходу да сучаснасці. Можна спадзявацца, што сонца Вялікага Кастрычніка яшчэ больш яскрава і магутна асьветліць будучы творчы шлях песьняра сонца і зор.

г. Менск, 28 мая 1925 г.